

Ulikheter på godt og vondt.

Demokratiet kommer fra gresk og betyr folkestyre. I de fleste vestlige land i dag finner du demokratier, noen med lengere historiske røtter enn andre. Noen innbyggere setter pris på muligheten til å kunne være med og påvirke, noen tar demokratiet for gitt, mens andre igjen lar være å benytte seg av mulighetene til å påvirke. Dette illustrerer et sentralt poeng: innbyggerne er ulike. De har ulik sosial status, ulike meninger, ulik inntekt og noen vil også si ulike muligheter til å lykkes her i livet. Ulikheter mellom innbyggerne har vært til stede siden de vestlige demokratiene så smått begynte å vokse frem, og har dermed vært noe som menneskene har vært nødt til å forholde seg til, enten passivt eller aktivt. Noen mener ulikheter er et problem, mens andre mener det er et gode for samfunnet.

Demokratiets spede røtter strekker seg langt tilbake, helt tilbake til antikkens Hellas. Det var der demokratiet oppsto omtrent rundt år 500 f.vt. Hvis et slik styre ble gjennomført i dag ville vi neppe kalt det demokratisk. Det var svært begrenset hvem som kunne delta i de demokratiske institusjonene. I Athen, som regnes som den mest demokratiske av de greske polisene, fikk for eksempel verken kvinner, slaver eller menn som ikke var født i Athen delta. Til tross for at så mange ble holdt utenfor var det likevel et stort fremskritt for datidens standarder.

Demokratiet fikk dessverre ikke fotfeste under antikkens Hellas, og man gikk tilbake til oligarkier og diktaturer. I middelalderen var samfunnet organisert på en hierarkisk måte. Makt ble i hovedsak begrunnet med tradisjon og religion. Kongen var konge av guds nåde, og det ble dermed nærmest umulig å betvile hans makt. Kristendommen hadde på mange måter hegemoni og det var farlig å utfordre dens monopol på tanker i ideer i samfunnet.

I renessansen begynte man likevel å se en forandring. Man karakteriserer ofte renessansen med at mennesket blir plassert i sentrum igjen og bruker gjerne Leonardo da Vinci sin tegning av det idealiserte mennesket for å illustrere dette poenget. Det viktigste som skjedde i renessansen for den demokratiske utviklingen var nok likevel at kirkens makt begynte å bli utfordret. Machiavelli presenterte den første teorien på lenge for hvordan staten skulle styres som ikke tok utgangspunkt i kristendommen. (Børresen, Granmo, Moum, s.258, 2008). Vitenskapsmenn oppdaget ting som stred imot det kirken prekte. Slik som at

Copernicus oppdaget at jorda gikk rundt sola, og ikke motsatt. Det gikk riktig nok ikke ustraffet fra seg å utfordre kirkens ideer og, astrologen Giordano Bruno (1548-1600) ble for eksempel brent på bålet for å si seg enig med Copernicus sine teorier. (Børresen, Granmo, Moum, 2008). I tillegg begynte så smått en ny samfunnsklasse å vokse frem, borgerskapet. Denne klassen ble avgjørende for utviklingen av de vestlige demokratiene slik vi kjenner dem i dag.

Det var likevel ikke før i opplysningstida at de virkelige store fremskrittene for en demokratisk utvikling kom. Viktige slagord i epoken var fremskritt, frihet og fornuft. De eneveldige styrene ble utfordret og tenkerne syntes ikke det var åpenbart at maktposisjon kunne begrunnes med at man var «konge av Guds nåde». Montesquieu presenterte ideen om at makten burde fordeles mellom tre ulike intuisjoner og Rousseau presenterte teorier om at det var allmennviljen som skulle være utgangspunkt for statens styre. Også John Locke sine tanker om at statens myndighet måtte være forankret i folket var viktige, selv om han riktig nok levde litt før perioden som tradisjonelt karakteres som opplysningstida. Man fikk revolusjon både i Frankrike, hvor borgerskapet var en viktig pådriver (1789), og i Amerika (1776), og selv om man ikke oppnådde demokratiske styrer utfra våre standarder og det i Europa var mange «tilbakefall» til mere autoritære regimer, så var dette inngangsporten til de vestlige demokratiene slik vi kjenner dem i dag.

Både John Locke og Rousseau var altså pådrivere, gjennom sine teorier, for den demokratiske utviklingen. Men de hadde to ganske forskjellige syn på ulikhet. John Locke, som regnes som en av liberalismens grunnleggere, mente at absolutt alle mennesker var født med noen grunnleggende rettigheter. Vi var alle født med en naturlig rett til liv, helse, frihet og eiendom og kom til jorda like. Dette innebar at vi alle hadde den samme muligheten til å skape oss noe og hvis man ikke hadde skapt noe selv så hadde man ikke utnyttet mulighetene sine. Dette innebar for Locke at man som eiendomsløs ikke kunne gjøre krav på politisk innflytelse. Alle hadde i utgangspunktet de samme mulighetene og hvis man ikke greide å utnytte disse, så kunne man takke seg selv. Locke mente dermed at ulikhet var noe som man ikke aktivt skulle gå inn å gjøre noe med. Rousseau så på ulikhet på en ganske annen måte. Han mente tydelig at det var et problem og at problemet kunne spores tilbake til sivilisasjonen og den private eiendomsretten. Rousseau var mere orientert mot fellesskapet og mente at ekte frihet var umulig så lenge ulikhetene mellom menneskene var

for store (Eliassen m.fl, 2008). Hans mere kollektive orientering kan vi se i boken hans «Om ulikhetene mellom menneskene» fra 1755. Der beskriver han scenarioet hvor det første mennesket finner på å kalle noe for sitt, og hvor bra det hadde vært hvis noen hadde sagt dette til den personen og de rundt: «Vokt dere for å høre på den bedrageren; dere er fortapt hvis dere glemmer at grøden tilhører alle og at jorden ikke tilhører noen!». (Rousseau, 1755)

Disse to meningene om ulikhet preget også tiden etter Locke og Rousseau. For omtrent på samme tid som den amerikanske og franske revolusjonen ble gjennomført, var også en annen like dramatisk revolusjon i gang med å ta fatt, nemlig den industrielle. Den forandret samfunnet totalt og på relativt kort tid, dermed ordet revolusjon. Selv om det hadde vært ulikheter på Rousseau og Lockes tid så økte ulikhetene nå i omfang. Man fikk et tydelig klassesdelt samfunn, hvor borgerskapet var på toppen og arbeiderklassen på bunn. Som en reaksjon på disse enorme forandringene oppsto ulike ideologier, som hadde ulike syn på ulikhet. (Børresen m.fl,s.293, 2008). Liberalismen videreførte i stor grad John Locke sine tanker om økonomisk ulikhet som noe som det i hvert fall ikke var staten sin oppgave å gå inn å gjøre noe med. Mens sosialismen hadde likhet som sin kjerneverdi. Konservatismen var mest opptatt av å bevare de tradisjonelle samfunnsstrukturene, og dens grunnlegger Edmund Burke, mente det var unaturlig å endre på de klassene som var naturlig i samfunnet. (Børresen m,fl, s.332, 2008).

Den tradisjonelle liberale tilhørte ofte borgerskapet. De hadde store verdier og mente at de burde få være med å påvirke mere av samfunnsstyringen. Hovedpoenget for mange var å verne om enkeltmenneskets frihet og sørge for at staten ikke kunne tyrannisere over enkeltindividet. Staten skulle være en klassisk nattvekkerstat, noe som innebar at å demme opp for økonomiske ulikheter ikke var en del av dens mandat. Frem til ca. midten av 1800-tallet var det vanlig oppfatning blant liberale, slik som hos Locke, at det kun var de med eiendom og formue som burde ha mulighet til å delta i de demokratiske intuisjonene. (Eliassen m.fl,s.50, 2008). Etter hvert endret riktignok de liberale synspunkt her og stadig flere gikk inn for allmenn stemmerett, og noen, slik som John Stuart Mill, mente at også kvinner burde få delta i demokratiet. Denne utviklingen mot at stadig flere skulle få slutte opp om de demokratiske intuisjonene kan betraktes som en måte å åpne opp for å arbeide med ulikhet, og andre samfunnsproblemer, på en fredelig måte. I tillegg til at det i demokratisering ligger en mere lik fordeling av makt.

Hos sosialistene fant man to leirer i siste halvdel av 1800-tallet (tiden da sosialismen virkelig fikk begynt å etablere seg). De radikale, kommunistene, og sosialdemokratene. Målet for sosialistene var et klasseløst samfunn, altså et samfunn uten ulikheter. Der skulle blant annet alle produksjonsmidlene eies i fellesskap. De så på det kapitalistiske samfunnet som grunnleggende urettferdig og følte seg som arbeidere som ble unyttet av sine arbeidsgivere. Tankene var inspirert av Karl Marx og i tråd med hans ideer mente kommunistene at makten måtte gripes gjennom revolusjon, noe som for eksempel ble gjort i Russland. Der ble også kollektivisering og planøkonomi gjennomført som tiltak for å skape likhet.

Sosialdemokratene fjernet seg fra Marx' revolusjonære linje. De mente i stedet at det sosialistiske samfunnet måtte innføres gjennom gradvise reformer og arbeid via demokratiske intuisjoner. Sosialdemokratenes arbeid har vært, og er fortsatt, en svært viktig faktor for å motvirke ulikheter.

Med styrkingen av demokratiet og utvidelsen av stemmeretten så åpnet man opp for en dynamikk hvor flere samfunnsgrupper kunne få uttrykt sin mening og sine ønsker. Demokratiet i seg selv kan altså sees på som et tiltak for å motvirke ulikheter. Utviklingen fra en eneveldig konge med all autoritet til at stadig større deler av folket, gjennom valg, fikk være med å påvirke hvordan staten skal styres innebærer en utvikling mot mere likhet i fordelingen av makt mellom et lands innbyggere. Det at vi i dagens samfunn alle har den formelle likheten til å være med å påvirke er et enormt gode.

Denne muligheten til å uttrykke seg gjennom en stemme i valg innebar for mange land at partier som fremmet tiltak mot å motvirke ulikhet fikk oppslutning eller at partier/makthavere som i utgangspunktet ikke var så positive til utjevningstiltak iverksatte dette i håp om å begrense oppslutningen til radikale partier. Et eksempel på dette finner vi i Tyskland. Der hadde man etter samlingen av riket opprettet en nasjonalforsamling som skulle bli valgt via allmenn stemmerett og arbeiderpartiet i landet fikk stor oppslutning. Otto von Bismarck, datidens leder i Tyskland, var skeptisk til sosialistiske partier og forsøkte å demme opp for oppslutningen rundt dem ved å blant annet innføre alders- og syketrygd. (Eliassen m.fl, s.144-145,2008). Klare tiltak for å motvirke ulikhet. Med utvidelsene i stemmeretten på slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet ble altså stater nødt til å forholde seg til ulikheter som et problem i større grad.

Tiltakene Bismarck innførte er klassiske eksempler på tiltak som fortsatt benyttes for å motvirke ulikhet. Tiltakene han satte i gang kan sees på som den spede utviklingen mot velferdsstaten som i dag eksisterer i flere vestlige demokratier, med de nordiske landene som det fremste eksempelet. Velferdsstaten skal fungere som et sikkerhetsnett som skal plukke deg opp hvis du faller. Et av dens fremste formål er nettopp å motvirke ulikheter gjennom å gi tilgang til gratis utdanning, helsevesen og hjelp hvis du faller utenfor arbeidslivet.

Også i dag finner man ulike syn på i hvilken grad man faktisk skal forbygge ulikhet og hvor vidt det er et problem. Venstresiden i politikken er opptatt av å forbygge ulikhet- eller at «Alle skal med», som man kan lese i Arbeiderpartiets program (Arbeiderpartiet, partiprogram). Venstresiden har i dag i stor grad forlatt den radikale marxistiske linjen, selv om man også i dag har partier og personer som kan kobles mere opp mot en kommunistisk linje enn en sosialdemokratisk. Høyresiden i politikken er fortsatt opptatt av individets frihet og mindre opptatt av utjevning av ulikheter. Likevel forholder også høyresiden seg i dag i mye større grad til en aktiv stat som skal være med på å omfordele goder (i hvert fall i Norge). Skillelinjen mellom de to ulike politiske sidene er interessante og leder inn mot spørsmålet: Er ulikhet egentlig et problem? Er det et onde eller et gode?

Stor økonomisk ulikhet kan definitivt betraktes som et onde. I filmen «Økonomi i ubalanse» av Robert Reich får man et tydelig møte med hvorfor økonomisk ulikhet kan være et onde. Han beskriver blant annet hvordan stor økonomisk ulikhet påvirker økonomien negativt. Det er USA Reich tar utgangspunkt i når han i filmen forklarer om ulikheter. Der har reallønnsveksten for middelklassen de siste årene nærmest stått stille, mens de aller rikeste stadig får mer. Det vil si at middelklassen ikke får økt sin kjøpekraft, noe som i følge Reich påvirker hele økonomien negativt. Grunnen til dette er at middelklassen utgjør selve kjernen i en sterk økonomi. Når man har en sterk middelklasse, kan de kjøpe flere produkter, fabrikkene kan produsere mer og dermed ansette flere, som igjen kan kjøpe mer. Dette betyr igjen at man får flere skattebetalere og mere inntekter til det offentlige som kan investere pengene tilbake til fellesskapet ved for eksempel å bygge skoler og veier. Men når ressursene fordeles ujevnt og en brorpart heller havner i toppsjiktet av befolkningen får man ikke denne positive sirkelen i økonomien. Det er jo tross alt begrenset hva en så liten andel av en befolkning greier å forbruke, i motsetning til en stor og sterk middelklasse.

Det er ikke bare for selve økonomien at stor økonomisk ulikhet er negativt, det er også negativt for demokratiet. Gjennom lobby-virksomhet kan de som har mest penger ødelegge noe av de mest grunnleggende prinsippene for demokratiet, nemlig prinsippet om politisk likhet. At alle skal ha den samme muligheten til å påvirke er en grunnleggende tanke i demokratiet og det er dermed svært negativt hvis det blir slik at du kan få gjennom dine ønsker hvis du bare putter inn nok penger.

En artikkel fra forskning.no viser også frem en side ved økonomisk ulikhet som de fleste kanskje ikke har tenkt så mye gjennom. Overskriften på artikkelen lyder som følger «Rasisme og sexisme trives ved økonomisk ulikhet» og initierer ganske tydelig innholdet i artikkelen. Hovedpoenget i artikkelen er at jo mere økonomisk ulikhet det er i et land jo mere diskriminering, rasisme og sexisme finner man, spesielt i befolkningens toppsjikt. (Ringgaard, 2017).

Overnevnte holdninger er holdninger som de fleste av oss er ganske enige om at vi ikke ønsker, men den siste tiden har vist at de kanskje er tilstede i de vestlige samfunn i større grad enn vi ønsker. #Metoo kampanjen har avslørt at mange kvinner føler seg redde i ulike settinger, slik som på jobb og på fest, rett og slett fordi de frykter å bli seksuelt trakassert. Eksemplene har vært mange, og flere sentrale politikere, skuespillere og produsenter har måttet fratru sine stillinger i etterkant av varsler om upassende oppførsel tilknyttet seksuell trakassering. I forbindelse med årets kvinnedag så var det stor oppmerksomhet rundt samfunnsdebattanten Faten. Hun er ung, kvinne og har minoritetsbakgrunn og som følge av dette har hun møtt enorm sjikane og hat i kommentarfelt på blant annet Facebook. Dette hatet sørget for at hun uttalte at hun ikke kom til å holde sin planlagte 8.mars tale, rett og slett fordi hun var redd. Heldigvis ombestemte Faten seg og hold sin 8.mars tale. Hatet hun ble utsatt for i forkant av talen viser tydelig at rasistiske og sexistiske holdninger i aller høyeste grad er til stede i vårt samfunn og hvis disse kan kobles opp mot ulikhet så er dette et sterkt argument for at økonomisk ulikhet er et onde. Og om det er for lite hold i forskingsrapporten til å kunne påstå dette så er det i alle fall et eksempel på at ulikhet i maktbalanse mellom kjønnene er et onde.

Heldigvis så er ikke bildet så svart-hvitt på om ulikhet er positivt eller negativt. Det finnes også kraftige argumenter for hvorfor ulikhet er et gode, ja en ressurs. La meg begynne med å forsøke å motbevise argumentet om at økonomisk ulikhet er negativt for økonomien. For

stor økonomisk ulikhet er nok ikke positivt for økonomien, men en viss ulikhet er bra. Det at det finnes noen som er rikere enn deg, motiverer til arbeid. Forutsett at man faktisk har mulighet til selv å tjene mer, og dermed også mer enn noen andre. Hvis det at du kan få litt ekstra bare innebærer at alle andre også får det innebærer det jo ikke noe motivasjon. Et klart eksempel på dette ser vi for eksempel i Sovjetunionens planøkonomi. Der var likhet målet, og hardt arbeid ble ikke belønnet. Dette sørget for at lysten til å faktisk skape noe nytt eller igangsette kreative tiltak ble kvalt ved fødselen. (Eliassen m.fl, 2008). En viss økonomisk ulikhet kan altså være bra ettersom det motiverer til innsats.

Ulikhet kan også være bra i andre tilfeller enn rent økonomisk. Med ulikhet innebærer det en idé om mangfold. Respekt for at vi er ulike, men likevel like mye verdt. Alle skal ikke presses ned i den samme boksen, men det skal være plass til å være unik. Det at man ikke prøver å presse ned det unike, det som skiller seg fra normen, kan være positivt. I hvert fall om vi skal tro John Stuart Mill som mente at det at vi alle var ulike var en stor styrke for samfunnet. I følge han så måtte også tankene som skilte seg vekk fra flertallets tanker frem i lyset, det kunne jo være gode ideer. (Børresen, Granmo, Moum, s.390-391). Dette har vel historien bevist at Mill har hatt rett i. Mange store viktige oppdagelser har først blitt latterliggjort av majoriteten for senere å bli allmenn aksepterte sannheter, slik som det heliosentriske verdensbilde.

Det er altså ikke lett å peke på om ulikhet nødvendigvis er utelukkende et onde eller et gode for samfunnet, men stor ulikhet kan også diskuteres som et problem rent etisk. For er det greit at noen skal ha så mye mer enn andre? At i 2015 så var 94,5 % av verdens totale verdier fordelt på 20 % av verdens befolkning? Og omtrent halvparten av det igjen eid av kun 1 % av verdens befolkning? (Dassler & Holmøy, 2015). Er det greit at en mann kan føle seg mere trygg på arbeidsplassen sin bare fordi man er mann, eller tjene mer?

Ut ifra et etisk standpunkt kan ulikhet fort se ut som et problem. I hvert fall hvis man knytter etikken opp til rettferdighetsbegrepet. For selv om John Locke skisserte at vi alle var født like og med like muligheter så er det nok dessverre ikke slik. Vi har ikke alle den samme muligheten til å klatre på den sosiale rangstigen, skaffe oss utdanning, egen bolig og fin bil. Faktisk er det slik at i et samfunn som Norge, hvor det er større økonomisk likhet og en stat som er mere aktiv i fordelingsprosessen, så er også sjansen for å bevege seg på den sosiale rangstigen høyere enn i for eksempel USA som ofte karakteriseres som «mulighetens land»

og har en mye mindre aktiv stat. (Salvanes, 2017). Det innebærer at om du blir født i et arbeiderklassehjem eller hos en advokat, i Norge eller USA, setter store rammer for livet ditt. Er du født som rik så trenger du ikke legge ned en like stor innsats for å få et godt liv som en som er født fattig. Noe som kan betraktes som urettferdig og uetisk. Dette blir formulert ganske godt av John Stuart Mill i hans selvbiografi: «men vi så frem mot en tid da ikke samfunnet lenger var delt opp i lathanser og arbeidene, da regelen om at den som ikke arbeider, ikke skal ete, blir anvendt ikke bare på de fattige, men på alle. Da kommer ikke resultatet av arbeidet til å bli fordelt etter fødsel, men etter et allment anerkjent rettferdighetsprinsipp». (Mill, 1986).

Ulikhet handler jo også om ulikhet i makt, og dette kan også være et etisk problem. I hvert fall om man misbruker denne makten, slik som i tilfellene med #metoo. Da bruker man sin makt til å skade andre, om ikke fysisk i hvert fall psykisk. På mange måter bruker man også i #metoo tilfellene sin egen frihet og makt til å begrense andres frihet. Eksempler på dette er tilfellene vi har hørt om hvor kvinner har følt at de har måttet gjøre visse handlinger i frykt for hva mannen skal gjøre med dem. Dette er noe som i følge Simone de Beauvoir sin etikk er galt. I hennes filosofi er det genuint frie menneske et menneske som har forstått hvor viktig frihet er og som ikke bruker sin frihet til å påvirke andres frihet negativt. For eksempel ved å undertrykke kvinner.

Ulikhet kan altså være en etisk utfordring, men det kan også likhet være. Hvor langt er det greit å gå for å forebygge ulikhet? Er det for eksempel greit å teste små barnehagebarn i matematiske ferdigheter å gi de et stempel allerede fra toårsalderen om at de ikke mestrer, slik at man kan plukke ut skoletaperne tidlig å forsøke å forhindre at de faller utenfor – Noe som Espen Schaanning problematiserer i sin artikkel «MIO min MIO» i klassekampen? Skal man si at alle må gå i barnehage slik at sosialiseringen blir mere lik og man får de samme mulighetene i større grad?

Ulikheter er altså et vanskelig tema, som vekker mange spørsmål. I samspill med utvidelse av demokratiet har synet på ulikhet blitt påvirket av at stadig flere har fått innpass til å ytre sin mening. Det er jo naturlig at overklassen ikke nødvendigvis ser på ulikhet som et problem; mye vil ha mer osv. Med bakgrunn i nesten den samme tesen; mindre vil ha mer, kan man forstå hvorfor arbeiderklassen tradisjonelt sett har vært pådrivere for tiltak for å forbygge ulikhet. Det er ikke mulig å si at ulikhet utelukkende er et onde ettersom det både fører til

motivasjon og åpner opp for mangfold. På samme måte som man ikke kan si at det er et eksklusivt gode. Ikke overraskende så lander jeg på den samme konklusjonen som jeg ofte gjør i forbindelse med dette temaet. Det vi har fått til i de nordiske landene virker på mange måter som det beste fra begge verdener. Norge er et av mest likestilte landene, har lite økonomiske forskjeller og noen av verdens lykkeligste innbyggere. Vi er riktignok ikke perfekte og kunne kanskje åpnet opp for enda litt mere mangfold, men modellen vi har funnet virker å balansere ulikheter på det nivået at det får mest positivt utslag istedenfor negativt.

KILDER

Arbeiderpartiet (2017) partiprogram

Børresen, Beate & Moum, Tommy & Pettersen, Tove & Rørvik, Thor Inge & Sævareid, Atle (2008) *Historie og filosofi 2*. Cappelen Damm AS

Børresen, Granmo, Moum (2008) *Historie og filosofi 1*. Cappelen Damm AS.

Dassler, Tim & Holmøy, Siri Asphaug. (Publisert: 20/1-2015). «**Ulikhet- demokratiets største trussel?**». Publisert på: FN.no. Hentet fra: <https://www.fn.no/Nyheter/Ulikhet-demokratiets-stoerste-trussel>. Lastet ned: 8/4-2018.

Eliassen & Eriksen & Ertresvåg & Grimnes & Skovholt & Wiig & Øhren (2008) *Tidslinjer 2*. H.Aschehoug & Co. (W.Nygaard)

Espen Schaanning(04.04.2018). «MIO min MIO». Klassekampen

Mill, John Stuart: Selvbiografi (*Historiske kilder før 1850*. Aschehoug 1986)

Reich, Robert. *Økonomi i ubalanse*. Hentet fra:

<https://tv.nrk.no/program/koid25007215/oekonomi-i-ubalanse>

Ringgard, Anne.(28,juni,2017) «Rasisme og sexisme trives ved økonomisk ulikhet»

Rousseau, Jean-Jaques. *Om ulikheten mellom menneskene*. 1755

Salvanes, Kjell Gunnar (Publisert: 18(8-2017). Hentet fra: <https://www.nhh.no/nhh-bulletin/artikkelarkiv/2017/august/riktig-medisin-mot-ulikhet/>. Lastet ned 8/4-2018